

PAPP DÉNES

Nyelvünk kútjai

Mózes Huba: *Egyre közelebb az éghez. Esszék, irodalmi tanulmányok*

„de mégiscsak véges
szakadék a nemlét
mert a forma a szóban
őrzi az elmét”

(Mándy Stefánia: *tartalom és forma*)(1. *Sujet*)

Mózes Huba újabb könyvében esszéket, irodalmi tanulmányokat találunk. Szerzőjük irodalomtörténész, akit többek között a Miskolci Egyetem BTK tanáraként is ismerhetünk, számos önálló és társszerzős kötet jegyzi nevét, illetve több tucatnyi antológia, konferenciakötet, hasonló kiadás és egyéb kiadvány szerkesztője is egyben. Középkori magyar irodalom, XX. századi erdélyi irodalom és verstan, különösen a szövegalakító hagyományokban föllelhető nyelvi formák, alakzatok

teszik ki kutatási területeinek döntő többségét. Legújabb könyvének címe valamiféle elemelkedést sugall, jelen elrugaszkodás első lépéseként vegyük szemügyre a kötet felépítését.

Legelőször is egy mottóval találkozunk, mely Dsida Jenő *Psalmus Hungaricus* című szövegéből való. Szerzőnk Dsida magyar zsoldárától azt a részt választotta könyve medálionjául, mely a világban szétszórta magyarság és őseink rövid megszólítása után egy „*üljeteke mellém*” felszólítással kapcsolódik össze, zsoldárszerűen, a gondolatritmus ismétlődő, néhol már-már zsolozsmázó metrumával együtt. Mózes Huba az erdélyi költők közül Dsida Jenővel foglalkozott leginkább és egy 2018-as őszi interjúból az is kiderül, miért – „Ő az, aki a mindennapi és a transzcendens emberi egybetartozásról valami olyat tud, amit talán az egyetemes irodalomban sem tud kívülről. Tanulmányaim és kiadványaim egész sorával ennek tudatosítására tö-

rekedtem, és törekszem lehetőségeim szerint ezután is.”¹ Jelen kötet huszonnyolc írása között nem találunk olyat, mely kimondottan Dsida Jenőre fókuszálna, ám a tanulmányok sokszínűségét, szövegszinten legalábbis, mindvégig átlengi a mottó által is sugallt egybetartozás érzése.

Alapvetően három, címmel ellátott fő részre tagolódik a könyv, ezt követi még egy negyedik, afféle uszályként. Az első a *Szövegalakító hagyományok* címet viseli, hét írást tartalmaz, a XVI. századi bibliafordítások verses jegyeitől kezdve, a *Mária éneke* fordításait egybevető, illetve az *Apor-kódex* zsoltárainak, himnuszainak fordítói hagyományait kutató, a pálos írásbeliség műfaji-formai kezdeményeit vizsgáló írásokon át egészen a három szótagszamos ütemek használatáig verselésünkben, vagy akár a japán versformáig, sőt Kölcsey Ferenc *Hymnus*ának lehetséges ritmikai előzményeit vizsgáló írásig. Utóbbi tanulmány pikantériája, hogy a kutatók között fölmerült egy lehetséges dallamelőzmény fantomja, mely a *Megismerni a kanászt...* kezdetű népdalban testesül meg, ugyanis a *Hymnus* szövege ráénekelhető e dallamra. Ám szerzőnk vizsgálata régebbi korok nyelvi hagyományait hívja segítségül a ritmikai előzményeket feltárandó, így kimondva-kimondatlan mindkét szöveget olyan ritmikai távlatba helyezi, ahol az értelmezési hangsúlyok egészen más helyeken képződnek meg, ennek eredményeképpen a ráénekelhetőség kérdése már nem kívánkozik a legfontosabb tényezők közé.

A második fejezet az *Aranymetszés és sorisméltés* címet kapta, olvashatunk itt például a középkori *Szent László-énekről*, Bartók Béla, Reményik Sándor, Derzsi Sándor költeményeiről, továbbá egy Kovács András Ferencszonetról. A szövegek belső arányosságait kutató írások ezek. A harmadik rész *Erdélyiség és irodalom* címen gyűjti össze az erdélyiség önazonosság- és összetartozás-tudat fogalmait előhívó szövegeket. A végig szerény és visszafogott hangú írások között csupán ebben a fejezetben találkozhatunk néhány helyen kimondott és föl vállalt személyességgel. Szerzőnk csendes hitvallásai ezek, lévén kolozsvári születésű, pályafutását az ottani egyetemen kezdte. Példaként lehetne említeni az *Erdélyi írók nyilatkozatai 1956-ról – 1956/57-ben* című írás zárlatát – „Nem Tamási Áront és nem Albert Camus-t okolhatom gyakran visszatérő, nyomasztó álommért: állok a vasúti hídon, s nézem az alant elvonuló kocsikat, amelyeken

---

¹ Lásd Somogyi Botond interjút az Erdélyi Naplóban: *Önazonosság-tudat pallérozása verssel*. Somogyi Botond interjúja Mózes Hubával. 2018. szeptember 23. <https://erdelyinaplo.ro/interju/>

nem közkatonának álcázott írók, hanem *írónak álcázott segédszolgálatosok* feszítenek.”²

Végül a negyedik rész, az *Utóhang helyett* egyetlen írást tartalmaz, a *Megérzik a fényt a gyökerek* címűt, mely Pilinszky János versét idézi, egy sort a *Harmadnaponból*, illeténeppen jól rímelhet e zárlat a kötet címére is. Ebben az írásban a fény *világát*, fogalmát látjuk végigvonulni irodalmunkban az *Ómagyar Mária-siralomtól* Berzsenyi Dániel, Kölcsey Ferenc, Vörösmarty Mihály versein át Pilinszky idézett szövegéig.

(2. *Essai faire*)

Mind könyvünk hátsó borítóján, mind a főntebb említett interjúban találkozhatunk egy latin kifejezéssel – *Forma dat esse rei*, azaz a forma teszi a lényegét, mely szerzőnk tulajdonképpen alapszemléletét is magában rejt. De hol marad akkor a tartalom? – kérdezhetnénk. Forma és tartalom?

Viktor Zsirmunskij is fölteszi e kérdést a *Poétika feladatai* című tanulmányában az 1920-as évek elején.³ A tartalom (mi?) és forma (hogyan?) az esztétikai tárgy (mű) vizsgálatának csupán különböző módjait jelenthetik, és óva int mindenkit attól, hogy ezen elkülönítés kétértelműségébe szédüljön. A műalkotásban tartalom és forma elválaszthatatlan, s csupán a vizsgáló pillantása az, mely egyszer a formai, máskor a tartalmi jegyeket látja-láttatja hangsúlyosabbnak. Zsirmunskij tehát esztétikai oldalról közelít, ahonnan az is látható, hogy a művészetben minden tartalmi tény *formai jelenséggé* válik.

Az esztétikai nézőpont azonban nem túl népszerű a tudományban, mivel általában a tudomány szerint az efféle tekintet tudománytalan. Jó példa erre Péczely László hatvanas évek közepén megjelent *Tartalom és versforma* című könyvecskéje.⁴ A nézőpont itt következetesen esztétikai kísérlet, mely a leíró verstan mellett egyfajta funkcionális verstant próbál kitapogatni. Egyik korabeli bírálója elismeri e vállalkozás akkori újdonságát és értékeit, mindamelllett fölroja szerzőjének, hogy írása tanulmányból sokszor átcsap esszébe, esetenként maga is költői alkotássá válik. Elmarasztalja Péczely írását fogalmainak homályosságáért, ezután egységes verstani terminológia kialakítása után kiált, hogy végül arra a következtetésre jusson, hogy korszerű

² Mózes Huba-interjú i. m. 218.

³ Vö.: Viktor Zsirmunskij 1981. *A poétika feladatai*. In: V. Zs., *Irodalom, poétika. Válogatott tanulmányok*. Gondolat, Bp.

⁴ Péczely László 1965. *Tartalom és versforma*. Akadémiai, Bp. (Irodalomtörténeti Füzetek, 49.)

leíró verstan nélkül a funkcionális verstan esztétikai szemléletű kísérlete tiszteletre méltó, de hálátlan erőfeszítés.⁵

A verstanban szokás megkülönböztetni egyfelől leíró verstant, mely a (vers)formák ritmikai sajátosságait igyekszik rögzíteni, illetve rendszerezni, másfelől funkcionális verstant, mely a formák tartalomkifejező lehetőségeit próbálja feltárni. Mindkét verstani irányzatnak vannak hívei és vannak ellenlábasai, és még megannyi más viszonyulás. Értekezni, vitázni lehet a nemzeti versidomról, ütemhangsúlyról is. Ahogy tette például Arany János, Arany László, Babits Mihály vagy az a Németh László, aki szerint a magyar vers egyenesen az értelemből születik, és ahol a hangsúly csak következmény.⁶

Hazánkban sok verstani próbálkozás nyelvünk jellegét próbálja megragadni, kitapogatni egy-egy formában vagy formán keresztül a szövegalkító hagyományokat kutatva. A vizsgálatok alapvetően írott forrásokra támaszkodnak, támaszkodhatnak, melyek természetüknél fogva végesek, ezért is mondhatja Horváth János, hogy „a magyar nyelvű világi műköltészet megindulása mintha már egészében véve a humanizmus jegyében történnék”.⁷ Előtte ugyanis énekmondók történeti költészetéről, népmesékről, mondákról, dalokról lehet beszélni a szóbeliség, tehát csupán a következtetések és sejtések szintjén.

A nyelvi formák ilyenén vizsgálata így tehát az írásbeliséggel fonódik össze, de miben áll az írás? Platón följegyezte Szókratész egyik egyiptomi történetét, ahol az írás Theuth találmányaként jelenik meg, aki az emlékezés varázsszereként ajánlja azt a királynak. Thamusz király azonban másként vélekedik az írásról, szerinte az írás éppen feledést hoz a világnak, mert az emberek nem gyakorolják majd emlékezőtehetségüket, hiszen külső, idegen jelek segítségével s nem a maguk erejéből fognak visszaemlékezni. Az emlékezésből csupán emlékeztetés lesz.⁸ Kaj Birket-Smith dán etnológus véleménye sem áll ettől távol, miszerint az írás csupán az emlékezet

---

⁵ Lásd Kecskés András, Péczely László: Tartalom és versforma. *Irodalomtörténeti Közlemények*. 1967/1. 85–87.

⁶ Vö.: Németh László 1983. *Magyar ritmus*. In: N. L.: *Az én katedrám*. Magvető és Szépirodalmi, Bp.

⁷ Horváth János 1988. *Magyar nyelvű világi műköltészet*. In: H. J.: *Az irodalmi műveltség megoszlása. Magyar humanizmus*, Akadémiai Kiadó Reprint Sorozata, Bp., 268.

⁸ Platón 1997. *Phaidrosz*. In: *Platón válogatott művei I*. Farkas Lőrinc Imre Könyvkiadó, Bp., 82–83.

támasza.⁹ Oswald Spengler a nyelvet az emberi éberlétek kapcsolatának tartja, az írást a szemnek szóló szónyelvnek és a messzeség nagy szimbólumának, mely nemcsak a távolságot szimbolizálja, hanem mindenekelőtt a tartamot – a jövőt, az örökkévalóság igenlését.¹⁰ A betűírással kapcsolatban Ortega megjegyzi, hogy mivel egyetlen különálló betűnek sincs jelentése, nem fejez ki gondolatot, a betűírás, mondhatni, nélkülözi az értelmet.¹¹ John Man kérdésének hátterében is hasonló kétségek lappanganak, miszerint az ábécé létezik-e egyáltalán?¹² Ugyanakkor meg kell említeni az írás ősi, szakrális jellegét is, melyről például Várkonyi Nándor beszél.¹³ Hamvas Béla pedig arról mesél, hogy az őskönyv formai jellege szerint beavatás, tartalma szerint metafizika volt és arról is, hogyan változott meg beszéd és írás viszonya egymáshoz képest az idők során.¹⁴

Igaz, hogy el is lehet menekülni a hétköznapi politikai valóság elől például a verstanba, ahogy Szigeti Csaba említi egy helyen.¹⁵ Ám itt a kérdés nem az, hogy haszontalan dolog-e nyelvi mátrixokat keresgélni, netán kreálni, hanem inkább az, hogy észrevesszük-e, amikor megnyílik a nyelven keresztül az idő kútja, mely, ha még nem száradt ki teljesen, talán jótekingony tükröt mutathat jelen világunknak. A kép sosem lehet teljes, a szócséplés folytatódik, és csak remélhetjük, hogy a mondanivaló magja jó helyre pottyan.

(*Előretolt Helyőrség Íróakadémia, Bp., 2019*)

⁹ Kaj Birket-Smith 1969. *A kultúra ösvényei. Általános etnológia.* Gondolat, Bp., 360–362.

¹⁰ Oswald Spengler 1994. *A nyugat alkonya. A világtörténelem morfológiájának körvonalai II.* Európa, Bp., 155–219.

¹¹ José Ortega y Gasset 2008. *Tájak és emberek.* Attraktor, Máriabesnyő-Gödöllő, 109–110.

¹² John Man 2000. *Az írás története.* General Press, Bp., 97.

¹³ Várkonyi Nándor 1994. *Az elveszett paradicsom.* Széphalom Könyvműhely, Bp., 599–618.

¹⁴ „Az őskorban a könyv is úgy beszél, mint az ember, azóta az embernek is úgy kell beszélnie, mint a könyvnek. Az őskori könyv szankciója az ember volt; ma az embert a könyvnek kell szentesíteni. Az őskorban a beszéd mondta meg, mit kell tenni és írni; azóta az írás mondja meg, mit kell mondani.” (Bővebben Hamvas Béla 2006. *Scientia sacra I.* Medio, Bp., 67–83.)

¹⁵ Szigeti Csaba: Csehy Zoltán–Polgár Anikó: Gyakorlati magyar verstan. *Új Nautilus Irodalmi és Társadalmi Portál* – <http://ujnautilus.info/csehy-zoltan-polgar-aniko-gyakorlati-magyar-verstan>